

The English Reading Society¹, 1792-1817

Een oud Engels leesgezelschap in Nederland

FRANS WILHELM

Inleiding

De leescultuur is een onderwerp dat de laatste jaren veel aandacht heeft gekregen en ook over leesgezelschappen in Nederland is het nodige gepubliceerd. Er is echter zo goed als niets bekend over gezelschappen die zich specifiek bezighielden met het lezen van buitenlandse lectuur. Dit artikel gaat over een leesgezelschap dat, voor zover bekend, de oudste Engelse leesclub in Nederland is die ooit is beschreven. In zijn onderzoek naar het voorkomen van leesgezelschappen in Nederland in de periode 1780-1850 kon Dick Jansen (1988) al op basis van intekenlijsten voor nieuw te verschijnen boeken aantonen dat er in die zeventig jaar tussen 924 en 1629 leesclubs moeten hebben bestaan. In werkelijkheid zullen het er veel meer zijn geweest, vermoedt hij. Geen van de door Jansen getraceerde gezelschappen hield zich uitsluitend bezig met het lezen van Engelse boeken en tijdschriften.² Toch bestond er in de stad Groningen rond 1800 een dergelijk gezelschap. Het geeft in ieder geval aan dat het lezen van Engelse lectuur in georganiseerd verband in die tijd een zeldzaamheid was en het zegt tegelijkertijd iets over de relatieve onbekendheid van de Engelse taal in Nederland. Omstreeks 1800 was bij verreweg het grootste deel van de Nederlandse bevolking het Engels een echt vreemde taal en zelfs mensen van wie men zou verwachten dat ze er wel mee vertrouwd waren – academici, hoge ambtenaren, officieren en vooraanstaande zakenlieden – hadden dikwijls nog geen Engels geleerd. Hoftijzer³ citeert een curator van de Utrechtse universiteit die aan het eind van de achttiende eeuw nog kon uitroepen: 'Maar wie, heeren, leest er Engelsch?' Een treffende illustratie levert ook het leesgedrag van de leden van het Leidse leesgezelschap *Miscens Utile Dulci*. Deze club stamt uit ongeveer dezelfde periode als de *English Reading Society* en de leden van dit gezelschap waren afkomstig uit dezelfde sociale laag als waartoe de leden van de Engelse leesclub uit Groningen behoorden. Volgens de 'wetten' van *Miscens Utile Dulci* mochten wel boeken in het Nederlands, Frans en Duits worden aangeschaft, maar werd er geen Engels

Some Persons of English Reading, viz. the
Gentlemen G. W. H. de Vries, J. A. Siccaman
J. H. Forster, J. D. Hartland, J. B. Sch.
W. Forster Van Schijndel, P. L. Struettmeyer
and W. Siccaman being agreed to form
an English Reading Society, have made
in their first meeting at Mr. W. Siccaman's
in February 1792 the here after following
Laws, resolved that each member should
subscribe them and chosen to Director
Mr. W. Siccaman and to Vice Director Mr.
P. L. Struettmeyer.

Law of The English Reading
Society created in Groningen in
February 1792.

Art. 1

Cash. Member shall contribute ^{60 schillingen} 1 fl.
[a year for the expenses of this Society]

Art. 2

A Director and Vice Director are to be chosen,
the last shall take care that in absence
or in disposition of the first, the sending
round of the Books w. goes on regularly.

Art. 3

In the Month Januarij of each Year an
other Director and Vice Director, and likewise
new Laws made or the old altered if judged
necessary, also the quantity of members
fixed.

Art. 4

If New Members are to be chosen, Laws

gelezen. Alleen werken die uit het Engels waren vertaald werden toegestaan.⁴ Ook uit het onderzoek van Dick Jansen blijkt dat er wel een aantal leesclubs was die zich richtten op Franse lectuur en daarom Franse namen droegen, en ook dat een enkel gezelschap Duits las, maar – zoals gezegd – Engelse leesgezelschappen heeft hij niet kunnen achterhalen. Het is dus opmerkelijk dat er in 1792 in de stad Groningen voldoende personen te vinden waren die zich wilden verenigen in een gezelschap⁵ dat zich richtte op het lezen van Engelstalige lectuur. Voor een goed begrip moet hier meteen al worden vermeld dat het gaat om lectuur in de brede betekenis van het woord. Na 1800 nam de belangstelling voor de Engelse taal en cultuur snel toe, vooral vanwege het feit dat op scholen steeds vaker Engelse les werd gegeven. Die toenemende belangstelling blijkt ook uit de oprichting – enkele decennia later – van zuiver literaire genootschappen die speciaal bedoeld waren voor het lezen van Engelse en Amerikaanse literatuur. Het belangrijkste en waarschijnlijk ook oudste genootschap in dit genre was de English Literary Society, dat in 1823 door B.S. Naylor in Amsterdam werd opgericht.⁶ Het genootschap was actief in Amsterdam en Leiden en had een niet te onderschatten invloed die vermoedelijk verantwoordelijk was voor het ontstaan van nieuwe Engelse leesclubs c.q. literaire genootschappen, zoals een leesclub van studenten in Leiden in de dertiger jaren van de vorige eeuw⁷ en de Rotterdamse Literary Society van 1833.⁸

De organisatie

Some lovers of English reading viz. the Gentlemen [...] being agreed to form an English reading Societij, have made in their first meeting at Mr Wm Siccama's in Februarij 1792 the here after following Laws, resolved that each member shou'd subscribe them and chosen to Director Mr Wm Siccama and to Vice Director P.L. Struchtmeijer.

Dit waren de woorden waarmee de Engelse leesclub in Groningen van start ging. Er was al eerder een poging gedaan een Engels leesgezelschap van de grond te krijgen, want in januari 1783 was een gedrukte prospectus rondgegaan die gericht was aan vijftig inwoners van de stad.⁹ Hieruit blijkt dat er in principe een flink aantal mensen in staat werd geacht Engelse lectuur te lezen. Toch kwam er te weinig respons want het zou nog negen jaar duren voordat het plan werd gerealiseerd. De initiatiefnemer en stuwende kracht achter het geheel was Willem Siccama.¹⁰ Vanwege zijn kennis van het Engels was hij waarschijnlijk degene die bovenstaande verklaring schreef en de 28 'Laws' formuleerde. Hij was het ook die als 'Directeur' in de eerste jaren de notulen verzorgde – alles in het Engels. Er was vermoedelijk niemand anders in het gezelschap die het Engels zo goed beheerste, ook al valt er op de correctheid ervan wel het een en ander aan te merken.

Over het motief van de oprichters worden we uit bovenstaand citaat niet veel wijzer. Hun beweegredenen ligt echter voor de hand. Gezien het toenemend belang van de Engelssprekende wereld en het groeiend aantal publicaties in de Engelse taal betekende onbekendheid met die taal dat men steeds vaker verstoken zou blijven van belangrijke informatie. De maandelijksse bijeenkomsten, waarin samen werd gelezen en de lectuur werd besproken, waren een stimulans om van het Engelse leesgezelschap lid te worden. Bovendien was het lezen van boeken via een leesclub waarschijnlijk goedkoper en de aanschaf in ieder geval doelmatiger. In zijn organisatie volgde het gezelschap in grote lijnen het voorbeeld van de besloten genootschappen van de tweede helft van de achttiende eeuw.¹¹ Dit betekende in het geval van de English Reading Society dat de 'directeur' verantwoordelijk was voor de aanschaf en het rondzenden van het leesmateriaal. Hij zat de vergaderingen voor en schreef de notulen. Er was van meet af aan een strenge sociale selectie, gezien het feit dat nieuwe leden alleen via ballotage konden worden gekozen. Bovendien bedroeg de contributie veertien gulden voor het eerste jaar en elf gulden voor elk volgend jaar – fikse bedragen voor die tijd. De bijeenkomsten werden in de wintermaanden gehouden op elke eerste woensdag van de maand, van oktober tot april. Ze begonnen om zes uur 's avonds en vonden beurtelings bij de leden thuis plaats. Wie te laat kwam of zich niet had afgemeld betaalde een boete. Zo niet, bijvoorbeeld, prof. Thuessink, die voor de vergadering van 2 januari 1800 'door onpasselijkheid [werd] belet' en zich op tijd ziek had gemeld. Maar niet alle leden namen het even nauw met hun verschijningsplicht, want op 5 december 1805 werd nog eens gememoreerd dat 'geen exceptiën [worden] toegestaan anders dan ziekte of afwezigheid uit de stad'. Ook degenen die een boek niet op tijd doorzonden of zich anderszins niet aan de regels hielden betaalden een boete die in hoogte afhankelijk was van de ernst van het vergrijp. Op die manier kon de kas worden gespekt. Er werd jaarlijks een bedrag van f 150 uitgetrokken om boeken en tijdschriften aan te schaffen. Individuele leden konden de directeur voorstellen een boek te kopen op voorwaarde dat de prijs niet hoger was dan drie gulden en de inhoud niet te specialistisch was, vooral waar het de wiskunde en natuurwetenschappen betrof. In de maand december werden de gelezen boeken en tijdschriften aan de leden verkocht, waarbij de opbrengst weer ten goede kwam aan de kas.

De notulen van de bijeenkomsten tussen 1792 en 1817 zijn eigenlijk niet veel meer dan een opsomming van technische details. We komen te weten dat er een vergadering is geweest ten huize van lid X, wat voor boeken er zullen worden aangeschaft, wie er verhinderd was, enzovoort. De toon is zakelijk. Zo kunnen we concluderen dat prof. Forsten Verschuier overleden is wanneer op 5 december 1793 wordt geschreven dat zijn weduwe het abonnement op de *Monthly Review* niet continueert. Een andere zakelijke maar toch tamelijk onthutsende mededeling, in de notulen van 7 januari

1808, geeft te verstaan dat de heer Martens zich gedwongen voelde wegens 'zwakheid van gezigt' zijn lidmaatschap op te geven. Over de inhoud van wat tijdens de bijeenkomsten werd besproken worden we helaas op geen enkele wijze geïnformeerd. We mogen echter aannemen dat tijdens de bijeenkomsten de boeken en periodieken gezamenlijk werden besproken en althans gedeeltelijk gelezen. Of er bijvoorbeeld ook voordrachten werden gehouden blijft onbekend. Bij gebrek aan een native speaker moeten we er verder van uitgaan dat er betrekkelijk weinig aandacht werd besteed aan de moeilijkheden van de vreemde taal zelf, zoals dat bijvoorbeeld wel het geval was met de Rotterdamse 'Literary Society' van 1833, waar een Engelsman als leermeester optrad. Vanaf 6 oktober 1796 worden de notulen in het Nederlands geschreven, wat een verschraling betekent van het Engelse karakter van de club. Siccama is dan niet langer directeur maar inmiddels opgevolgd door P.L. Struchtmeier¹², rector van de Latijnse school in Groningen. Kennelijk was Siccama als enige in staat of althans bereid Engels te schrijven. Struchtmeier wordt als directeur opgevolgd door achtereenvolgens prof. Thomassen a Thuessink¹³, raadsheer P. de Gavere, prof. Muntinghe¹⁴ en de arts H. Wolthers. Wie het ledenbestand bekijkt kan moeilijk aan de indruk ontkomen dat de academisch geschoolden in de club het leesgezelschap begonnen te monopoliseren.

De leden

De leden van de English Reading Society behoorden tot de elite van de stad. Zij waren deels afkomstig uit de regentenstand en deels uit de gegoede burgerij. Sommige leden waren door familierelaties verbonden en een groot aantal van hen bekleedde vooraanstaande functies in het openbare leven. Van de representanten die ten tijde van de politieke omwenteling van 1795 werden gekozen om de stad te vertegenwoordigen waren er vijf op enig moment lid van de English Reading Society.¹⁵ In sociaal opzicht onderscheidde het gezelschap zich daarmee in belangrijke mate van de talloze leesclubs die aan het eind van de achttiende en in de eerste helft van de negentiende eeuw in Groningen en elders in Nederland ontstonden.¹⁶ Het elitaire karakter blijkt ook uit het volgende. Ten eerste moesten de leden over een redelijke kennis van het Engels beschikken, wat op zich al selectief werkte,¹⁷ ten tweede bestond er een vorm van ballotage en ten derde was de contributie hoog. De prospectus die op 28 januari 1783 aan vijftig inwoners van Groningen werd toegestuurd om hun belangstelling voor een Engels leesgezelschap te peilen geeft een goed beeld van de maatschappelijke status van de geadresseerden. Hieronder bevinden zich academici (een hoogleraar, een predikant, een advocaat, twee raadsheren, verscheidene medici), bestuurders en hogere ambtenaren (twee burgemeesters, een ontvanger der belastingen, een postmeester, enkele administrateurs), officieren (twee kolonels en een luitenant) en verder rentmeesters, een graanhandelaar, een bouwmeester, twee personen die zich

mochten tooien met de naam 'syndicus'¹⁸, een 'ambtman'¹⁹ en twee 'gezworenen'²⁰. Al deze personen waren mannen; slechts vier van de geadresseerden waren vrouw, namelijk twee douairières en twee 'mejuffrouwen'. De groep die in februari 1792 de beginselverklaring onderschrijft, bestaat echter voor een groot gedeelte uit andere personen. Vijftien mensen tekenden de verklaring tijdens een bijeenkomst op 22 februari 1792, wat niet wilde zeggen dat zij ook onmiddellijk konden deelnemen aan de activiteiten van de club. Het waren: Iz. Busch ('gezworene')²¹, J. H(ora) Siccama²², J.H. Forsten, P. Chevallier²³, G.W.H. de Vrieze, P.L. Struchtmeier, W. Forsten Verschuier²⁴, J.D. Martens²⁵, Wm. Siccama (de initiatiefnemer), P. Struyck, E.J. Thomassen a Thuessink, J.H. Keiser (notaris/rentmeester), P. de Gaverre (raadsheer), J.H. la Clé en J.R. van Eerde.²⁶ Uit deze groep adspirant-leden werd het feitelijk aantal deelnemers geselecteerd dat in februari 1792 bestond uit acht personen. Het waren de bovengenoemde De Vrieze, J.H. Siccama, Forsten, Martens, Busch, Forsten Verschuier, Struchtmeijer en oprichter Willem Siccama. Meer deelnemers werd om praktische redenen te bezwaarlijk geacht. In de jaren daarna varieerde de grootte van de club van acht tot twaalf personen. Afgezien van degenen die de beginselverklaring hadden ondertekend, komen we in de loop van de tijd nog een aantal namen van nieuwe leden tegen, zoals de heer Salveda, prof. H. Muntinghe, de advocaat H.W. Muntinghe²⁷, de heer Koers, prof. C. de Waal²⁸, de artsen Tellegen en Wolthers, de lutherse predikant Matthes²⁹, dokter Stratingh³⁰, juffrouw A. Trip ('dochter van de heer Trip uit de Heerestraat'), de heer Van der Lande en dominee Cramer uit Middelbert. Al met al verschijnen er tussen 1792 en 1817 zo'n 25 verschillende namen van leden in de notulen.

Hoe was het gesteld met de kennis van het Engels onder de leden? We mogen aannemen dat Willem Siccama die kennis op school en door studie had verworven en daardoor redelijk goed Engels kon schrijven. Enkele leden hadden in hun jonge jaren Engels geleerd tijdens een verblijf in Engeland en bezaten daardoor een redelijke beheersing van de taal. Dit gold bijvoorbeeld voor W. Forsten Verschuier en E. Thomassen a Thuessink die allebei in Londen en Edinburgh hadden gestudeerd. Beiden hadden ook medische werken uit het Engels vertaald. De advocaat Herman Muntinghe had enige tijd op een Engelse school gezeten voordat hij de Latijnse school bezocht. Prof. W. Forsten Verschuier was geabonneerd op de *Monthly Review*³¹ en had er blijkens de notulen van 31 maart 1792 geen bezwaar tegen dat het tijdschrift ook door andere leden werd gelezen. Weer een ander lid, J.H. Forsten, had kennelijk connecties met Engeland, want hij kon ervoor zorgen dat de boeken voor de English Reading Society rechtstreeks in Londen werden besteld en met een haverschuit die op Engeland voer, werden meegenomen. Dit blijkt uit de notulen van 13 september 1792: 'Mr. J.H. Forsten having a good opportunity to let come some English books directly from London with one or other oars ship of this Town, it is agreed upon and in consequence resolved to buy the following books'.

Het leesmateriaal

Wat werd er rond 1800 aangeschaft en gelezen? Op de eerste plaats waren dat Engelse spectatoriale tijdschriften die informatie en opvattingen verstrekten op allerlei terreinen. Bovengenoemde *Monthly Review* is tijdens het bestaan van de Reading Society steeds bij de club in omloop geweest. Toen het blad door de zeeblokkade als gevolg van de napoleontische oorlogen niet meer rechtstreeks in Londen kon worden verkregen, werd het blad via boekhandelaar Yntema in Amsterdam besteld. Ook andere tijdschriften zoals de *European Magazine*³², de *Gentleman's Magazine*³³ en de *Edinburgh Review*³⁴ werden bij Nederlandse boekhandels gekocht, bijvoorbeeld bij boekhandel Hoving in Groningen. Deze laatste drie tijdschriften bevielen kennelijk toch niet voldoende, want ze werden alle na enige tijd weer opgezegd; soms werden ze daarna toch weer opnieuw besteld. Een meer gespecialiseerd tijdschrift was het *Repertory of Arts, Manufactures and agriculture*, waarvan in 1794 vier nummers werden gekocht. Boeken vormden het hoofdbestanddeel van de lectuur; Engelstalige kranten werden niet gelezen. In totaal heb ik in de notulen van maart 1792 tot en met januari 1817 99 titels van boeken aangetroffen. Om een oordeel te kunnen geven over de belangstelling van de leden van de English Reading Society was het gewenst een analyse te maken van de aangeschafte lectuur. Het boekenbestand kan daartoe worden opgedeeld in verschillende categorieën:

1. literatuur (romans, verhalen, toneel, poëzie)
2. reisverslagen/geografie
3. geschiedenis/biografie
4. politiek(e filosofie)/staatsinrichting/economie
5. theologie
6. overige

Het blijkt dat de grootste groep boeken bestond uit reisverslagen (35). Daarna volgen de categorieën politiek/staatsinrichting (24), geschiedenis/biografie (22) en literatuur (12). Theologie was goed voor twee titels. In de categorie 'overige' zijn vier titels te vinden.

In het perspectief van de lectuurconsumptie van leesgezelschappen is het interessant een vergelijking te trekken met het koopgedrag van het Leidse gezelschap *Miscens Utile Dulci* en met de boekaanschaf van een aantal Zeeuwse leesgezelschappen bij de firma Van Benthem in Middelburg. Als we de percentages per categorie aangeschafte lectuur met elkaar vergelijken krijgen we het volgende beeld:³⁵

percentages per categorie (afgerond)	ERS Groningen 1792-1817	MUD Leiden 1830-1840	Zeeuwse leesgezel- schappen 1800-1815
literatuur	12	35	31
reisverslagen	35	20	21
geschiedenis	22	15	15
politiek	24	10	2
theologie	2	5	5
overige	4		

Het overzicht geeft enig inzicht in de smaak van leesgezelschappen tussen 1790 en 1840.³⁶ Het suggereert bijvoorbeeld dat het lezen van literatuur in de loop van de negentiende eeuw belangrijker werd. In de English Reading Society is van een uitgesproken 'literaire' smaak nog nauwelijks sprake. Reisverhalen daartegen deden het bij al deze gezelschappen goed; bij de English Reading Society waren ze zelfs buitengewoon populair. Boeken over historische onderwerpen lagen bij de meeste leesclubs ook goed in de markt. Het Engelse leesgezelschap onderscheidt zich van de andere gezelschappen door het grote aantal titels over politieke onderwerpen. De woelige periode rond 1800 en de vooraanstaande positie van veel leden van de English Reading Society waren hier ongetwijfeld verantwoordelijk voor. Een dergelijke belangstelling is ook te zien bij Miscens Utile Dulci in de jaren 1831-1832, ten tijde van de Belgische opstand en Tiendaagse Veldtocht.³⁷ In hun voorkeur voor intellectuele, d.w.z. politieke en historische onderwerpen lijken de English Reading Society en Miscens Utile Dulci daarom nogal op elkaar, in tegenstelling tot de Zeeuwse leesclubs waar de politiek laag scoorde. Lectuur over theologie wordt in al deze leesgezelschappen weinig aangetroffen.

Afgezien van dit algemene beeld is het interessant na te gaan wat voor thematiek in de lectuur het Engelse leesgezelschap in het bijzonder aansprak. Zoals we zagen, vormden reisverslagen het hoofdbestanddeel van het boekenmateriaal. Bijna alle windstreken komen aan bod, van Lapland tot de Stille Zuidzee en van de Verenigde Staten tot China. Sommige streken staan bijzonder in de belangstelling, zoals het Alpengebied, Egypte, de Verenigde Staten en de Stille Zuidzee. Het bekende verslag van de munterij op de Bounty is er ook bij: *A Voyage to the South Sea, undertaken by command of His Majesty, for the purpose of bringing the Bread Fruit Tree to the West Indies, in his Majesty's Ship the Bounty...*³⁸ Een ander avontuurlijk verslag dat de jongensharten van de Reading Society sneller moet hebben doen kloppen was John Barrows *An account of travels in the interior of Southern Africa*.³⁹

De op een na grootste categorie bestond uit lectuur over politiek, landsbestuur en economie. De onderwerpen hadden zowel een meer filosofische als een praktische inslag. Tot de eerste groep behoren titels als *Six Letters on Intolerance: including ancient and modern nations, and different religions and sects*⁴⁰ en *Inquiry considering political injustice and its influence on morals and happiness*.⁴¹ Tot de tweede groep kan gerekend worden een studie als *An essay on the best means of providing employment for the people*⁴² alsmede een aantal werken over de politieke toestand in Frankrijk. De ruime aandacht hiervoor lijkt enig licht te werpen op de politieke belangstelling van de lezers. Het relatief grote aantal boeken over de situatie in Frankrijk suggereert immers dat men positief geïnteresseerd was in de ontwikkelingen die daar plaatsvonden. Zo treffen we aan: *The French Constitution; with remarks on some of its principal articles*⁴³, *Biographical anecdotes of the founders of the French Republic or on the eminent characters who have distinguished themselves in the progress of the revolution* (1797) en *Sketches of the state of manners and opinions in the French Republic towards the close of the eighteenth century*.⁴⁴ Op grond van de voorkeur voor deze lectuur lijkt het niet te gewaagd de leden van de English Reading Society te plaatsen in de gematigd progressieve hoek van de politiek, zeker niet als we in aanmerking nemen dat een aantal leden op een of andere manier betrokken was bij de omwenteling van 1795. Overigens past een kanttekening bij het woord 'progressief', want het is bekend dat de politieke omwenteling van 1795 in Groningen en elders in hoge mate een fluwelen revolutie was en dat veel bestuurders uit de periode vóór 1795 ook nu weer betrokken raakten bij het openbaar bestuur.⁴⁵

De historische afdeling behelsde werken zoals die van de bekende oriëntalist Sir William Jones: *Dissertations relating to the history and antiquities of Asia* (1793), of *An authentic account of the Embassy of the Dutch East India Company to the Court of China* (1798), maar ook Edward Gibbons standaardwerk *Decline and Fall of the Roman Empire* (1776-1788). Een groot gedeelte van deze categorie bestond verder uit biografieën, zoals de levensbeschrijvingen van Bossuet, John Knox, Joseph Priestley, James Beattie en George Washington.

Wat betreft de categorie literaire werken valt op te merken dat romans nauwelijks werden gelezen, wel wat verhalen en poëzie. De titels zijn lichtvoetig te noemen, zoals *The adventures of Theanges and Chariclea, a romance translated from the Greek of Heliodorus*, soms zelfs erotisch: *An amorous tale of the chaste love of Peter the Long and of his most honoured Dame Blanche* (1786). Een zeer populaire schrijver bij het gezelschap was Peter Pindar, pseudoniem voor John Wolcot. Verder komen we de titels tegen als *Persian Lyrics*⁴⁶ en – niet verbazingwekkend – de werken van Ossian.

Met theologie liet het gezelschap zich niet veel in, ondanks de aanwezigheid van de theologen en predikanten in zijn midden. Op 1 maart 1802 werd besloten de verhandelingen van Archibald Maclaine te lezen en te bespreken.⁴⁷ Deze had ze enige jaren tevoren in de Engelse kerk in Den Haag als voordrachten gepresenteerd. We komen verder nog titels tegen

als de *Essays van Thomas Belsham* (1791) en *The Spirit of Christianity* van W. Wakefield. Voor het overige stelde het genootschap weinig belang in godgeleerde problemen.

Van de categorie 'overige' noem ik nog Thomas Christie's *Miscellanies, literary, philosophical and moral* (1788) en het *Essay on the principles of translation* van Alex Fraser Tytler (1791). De enige titel op het gebied van de natuurwetenschappen luidde *Mineralogia Coambiensis*. Dit is niet verwonderlijk, want Artikel 10 van de 'wetten' van 1792 had bepaald dat de lectuur niet al te specialistisch van aard mocht zijn: '[...] and that they do not contain Mathe-sis or Sciences of a whole particular nature'.

Samenvattend kunnen we zeggen dat de belangstelling van het leesgezel-schap serieus en gevarieerd was. Men koos zoveel mogelijk voor recente publicaties. Het grote aantal boeken over vreemde culturen toont aan dat de blik sterk naar buiten was gericht, misschien juist vanwege het feit dat de grenzen gesloten waren. Veel lectuur handelde over eigentijdse maat-schappelijke problemen die zich weliswaar buiten Nederland voordeden maar die toch ook indirect betrekking hadden op de binnenlandse situatie. Al met al wijst het aanschafbeleid van de club op een open en tamelijk progressieve instelling van de leden ten aanzien van de politieke ontwikke-lingen van de eigen tijd.

Problemen met de lectuurvoorziening

The English Reading Society werd opgericht aan de vooravond van de napoleontische oorlog tegen Engeland. In het vroege voorjaar van 1795 trokken de Fransen de Republiek binnen. Tussen 1795 en 1814 blokkeer-den de Engelsen voortdurend de zeevaart van en naar de Nederlandse havens, waardoor de handel ernstige schade werd toegebracht. Aanvanke-lijk merken we hier niets van in de verslaglegging. De notulen van 6 januari 1796 vermeldden echter voor het eerst dat het gezien de oorlogstoestand onmogelijk was boeken rechtstreeks in Londen te bestellen door middel van de gebruikelijke scheepvaartverbinding tussen Groningen en Londen. Om die reden moest Siccama ze bij boekhandels in Den Haag of Rotterdam zien te bemachtigen. In september van dat jaar levert de firma Van Cleef uit Den Haag bijvoorbeeld zeven nieuwe boeken en in augustus 1797 ont-vangt het gezelschap een aantal achterstallige jaargangen van de *Monthly Review*. Bij gebrek aan nieuwe aanvoer van leesmateriaal werden er ook steeds meer Engelse boeken aangekocht op veilingen. De Engelse oorlogs-blokkade op zee had dus direct gevolg voor de lectuurvoorziening van de club. Hierdoor konden er af en toe zelfs geen bijeenkomsten worden gehouden. Vanaf 1810 wordt dit gebrek zo nijpend dat er ook Franse en Duitse boeken mochten worden gelezen! Zo vermeldden de notulen van januari van dat jaar de aankoop van vijf Franse titels. In de vergadering van 7 januari 1813 is er uiteindelijk sprake van een echte crisis. Toch

wensten de leden een positieve houding te bewaren: 'Schoon het moeilijk is Engelsche boeken te krijgen is echter eenparig besloten het leesgezelschap te continueren.' Prof. Van Eerde stelt voor bestellingen te doen in Parijs. Daar komt het blad *The English Repository* uit; wellicht bevat het Engelse titels die kunnen worden aangeschaft. De redding is echter nabij: in 1814 ligt de handelsroute naar Engeland weer open en volgens de bijeenkomst van 3 november 1814 zijn er weer Engelse boeken te koop.

Tot besluit

In januari 1815 bedroeg het aantal leden inclusief aspiranten twintig personen, van wie dertien actieve leden, onder wie de oprichter Willem Siccama. Zelfs een dame, mej. A. Trip, voegde zich bij de kring. Hoezeer het gezelschap zich overigens ook 'vereerd' voelde door haar lidmaatschap, de bijeenkomsten mocht zij niet bijwonen. Toen de oorlogssituatie eenmaal voorbij was en normale contacten met Engeland weer mogelijk waren, probeerde de club de draad weer op te pakken. Er werd zelfs een bediende aangesteld, een zekere Dubois, die als bode moest optreden. Toch lijken de problemen met de lectuurvoorziening het oorspronkelijke karakter van het gezelschap te hebben aangetast. In plaats van zeven maandelijks vergaderingen vonden er vanaf eind 1814 nog maar drie plaats. In 1815 werden de 'wetten' uit 1792 aangepast. Volgens deze nieuwe regels zakte het aantal jaarlijkse bijeenkomsten nog verder terug naar twee. Bovendien werden de bijeenkomsten niet meer bij de leden thuis gehouden, maar in een 'publiek logement'. Het heeft er daarom alle schijn van dat de English Reading Society zich ontwikkelde van een besloten, verlicht en 'gezellig' genootschap in achttiende-eeuwse zin tot een open, meer individualistisch ingestelde negentiende-eeuwse leeskring.

Het laatste verslag in het notulenboek dateert van 30 januari 1817. P.F. Vos gaat er in zijn artikel uit 1905 (zie noot 1) vanuit dat het gezelschap in 1817 niet ophield te bestaan en dat hij nog steeds te maken had met dezelfde club. Het ledenaantal geeft inderdaad geen reden te veronderstellen dat het de English Reading Society in 1817 slecht verging. In 1904 bestond er dus nog steeds een leesgezelschap met die naam, ook al werd er naast Engels toen ook Frans, Duits en Nederlands gelezen. Het aantal leden bedroeg aan het begin van deze eeuw ongeveer negentig personen. Of het hier nu gaat om de voortzetting van het gezelschap van 1792 dan wel om een nieuwe leesclub zal verder onderzoek wellicht kunnen achterhalen.

Frans Wilhelm, Faculteit Educatie, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, Postbus 30011, 6503 HN Nijmegen.

Noten

- 1 Met dank aan P. Boekholt te Groningen die mij attent maakte op het bestaan van The English Reading Society. Het enig tastbare bewijs van het bestaan van de club is een notulenboek dat de jaren 1792-1817 omvat; het wordt in de Groninger Archieven bewaard onder nummer 1296. Voorts is er een artikel van de hand van P.F. Vos in de *Groninger Volksalmanak* van 1905 (pp. 152-158). Hieruit blijkt dat een leesgezelschap onder de naam The English Reading Society nog in 1904 bestond.
- 2 Dick Jansen, 'Niet velen, maar veel. Onderzoek naar het aantal leesgezelschappen in Nederland, 1781-1850'. Doctoraalscriptie RUU 1988, aanwezig in UBU, Letterenbibliotheek, afd. Bijzondere Collecties. Zie ook: Dick Jansen, 'Uitgerekend op intekening. De kwantitatieve ontwikkeling van het leesgezelschap in Nederland, 1781-1850', *De Negentiende Eeuw* XIV, 2-3 (juni-september 1990) 181-188.
- 3 P.G. Hofstijzer, *Engelse boekverkopers bij de Beurs. De geschiedenis van de Amsterdamse boekhandels Bruyning en Swart, 1637-1724* (Amsterdam 1987) 5-6.
- 4 Zie Peter van Zonneveld, 'Het leesgezelschap Miscens Utile Dulci te Leiden in de periode 1830-1840' in: J. Biemans et al. (red.), *Boeken Verzamelen* (Leiden 1983).
- 5 Ik gebruik hier de term 'leesgezelschap' in de betekenis die Buijnsters (1984: 184) hanteert, d.w.z. niet louter een leeskring van personen die lectuur aan elkaar doorgaven, maar een gezelschap waarin 'het lezen in groepsverband centraal stond'. Zie 'Nederlandse Leesgezelschappen uit de 18e eeuw' in: P.J. Buijnsters, *Nederlandse literatuur van de achttiende eeuw. Veertien verkenningen* (Utrecht 1984) 183-198.
- 6 Voor een uitvoerige beschrijving van dit literaire genootschap zie C.W. Schoneveld, *Seachanges: studies in three centuries of Anglo-Dutch cultural transmission* (Amsterdam/Atlanta 1996) 139-163.
- 7 Zie Schoneveld, op. cit. 1996, 150-151.
- 8 Zie W. van den Berg, 'Rotterdam extra muros: de Literary Society', *De Negentiende Eeuw* XX, 2 (juni 1996) 140-143.
- 9 De verzendlijst in het archiefstuk bevat de namen en beroepen van deze vijftig personen. Onder hen waren vier vrouwen.
- 10 Naar alle waarschijnlijkheid was dit Willem (Hora) Siccama (1763-1844), zoon van Johan (Hora) Siccama (1738-1812). Willem Siccama leerde op achtjarige leeftijd Engels op een Franse kostschool in de stad. In 1780 begon hij in Groningen met de universitaire studie in de 'wijsbegeerte, als logica, metaphysica, physica experimentalis, kruidkunde, mathesis en Engels'. Hij promoveerde in de rechten in 1786 en werd een jaar later toegelaten als advocaat. Willem Siccama was zeer actief in het maatschappelijk leven, o.a. als mede-oprichter van het Groninger doofstommeninstituut (1790) en van de plaatselijke Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (1791). In 1794 werd hij door de Staten-Generaal aangesteld als Raad ter Admiraliteit, waarna hij verschillende andere functies bekleedde in het landsbestuur. Zo werd hij in 1796 benoemd als lid van de Commissie tot het nazien van de geloofsbrieven der leden van de Nationale Vergadering en als Rekenmeester van de Generaliteitsrekenkamer. Van 1802 tot 1812 was hij onder wisselende politieke omstandigheden burgemeester c.q. 'maire' van de stad Groningen. In 1812 voelde hij zich door afnemend gezichtsvermogen gedwongen de functie van burgemeester neer te leggen. Willem Siccama voegde de oude familievoornaam Hora aan zijn geslachtsnaam toe. Hij en zijn nakomelingen noemden zich sinds die tijd Hora Siccama. In 1817 werd hij in de adelstand verheven met de titel van jonkheer. Zie A.C. Fokkema-Siccama, *De Siccama's* (Kollum: Visser en Broersma, 1973) 95-102.
Er is een viertal argumenten aan te voeren voor de veronderstelling dat oprichter Willem Siccama inderdaad de hierboven beschreven Willem (Hora) Siccama moet zijn geweest. Op de eerste plaats is hij de enige Willem Siccama die rond 1800 voorkomt in de beschrijving van het geslacht Siccama door A.C. Fokkema-Siccama. Ten tweede was een aantal leden van de English Reading Society aan elkaar verwant of elkaars kennissen en komen hun namen voor in genoemd boek. Ten derde is het niet goed denkbaar dat binnen deze kleine bovenlaag van de stad, waarin familiebetrekkingen en maatschappe-

- lijke relaties een belangrijke rol speelden, plotseling een onbekende Willem Siccama zou opduiken om vervolgens een leesgezelschap te stichten waarvan de elite van de stad lid was. Ten vierde weten we uit de notulen van 6 januari 1796 dat oprichter Willem Siccama 'an employment in The Hague' had en om die reden het directeurschap moest neerleggen. Dit gegeven komt overeen met de mededeling in Willem (Hora) Siccama's autobiografie dat hij in 1796 een half jaar in Den Haag woonde. Enkele van die functies die Willem (Hora) Siccama in de landelijke politiek bekleedde zijn hierboven aangegeven.
- 11 Zie voor de organisatie van dit soort gezelschappen W.W. Mijnhardt, 'Het Nederlandse genootschap in de achttiende en vroege negentiende eeuw', *De Negentiende Eeuw* VII, 2 (juni 1983) 77-101.
 - 12 Petrus Lucretius Struchtmeyer werd in 1771 benoemd tot rector van de Latijnse school in Groningen en bekleedde dit ambt tot zijn dood aan het begin van de 19e eeuw. Zie A.J. van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden* (Haarlem: J.J. van Brederode, deel 17, 1874) 1051.
 - 13 Evert-Jan Thomassen a Thuessink (1762-1832) maakte als jonge medicus een studiereis naar o.a Londen en Edinburgh en vertaalde verschillende werken uit het Engels. In 1794 werd hij hoogleraar geneeskunde in Groningen. Zie P.C. Molhuysen, P.J. Blok e.a. (red.), *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* [NNBW] (Leiden 1911-1937) IV, 1306.
 - 14 Herman Muntinghe (1752-1824) studeerde theologie in Groningen en werd predikant en hoogleraar te Harderwijk. In 1799 werd hij hoogleraar in Groningen. Zie A.J. van der Aa, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* [BWN] (Haarlem: J.J. van Brederode, 1852-1878) XII, 1163-1166; zie ook NNBW II, 964.
 - 15 Dit waren de representanten I. Busch, A.P. Driessen, J. Hora Siccama, H. Tjassens en S. Trip. Zie P. Brood, P. Nieuwland en L. Zoodsma (red.), *Homines Novi. De eerste volksvertegenwoordigers van 1795* (Amsterdam: Schiphouwer en Brinkman, 1993) 73-74.
 - 16 Zie voor de sociale achtergrond van de Groningse leesgezelschappen P.Th.F.M. Boekholt, 'Leescultuur in Groningen', *Meesterwerk. Berichten van het Peeter Heynsgenootschap* 2 (februari 1995) 2-16.
 - 17 Er is overigens enige voorzichtigheid geboden met de veronderstelling dat uitsluitend beter gesitueerden Engels kenden. Uit het grootschalig onderzoek dat J. Kloek en W. Mijnhardt hebben uitgevoerd naar de lectuurverkoop door boekhandel Van Benthem in Middelburg in de jaren 1807-1809 blijkt dat een aantal mensen uit de middenklasse Engelse boeken kocht en – naar we mogen aanemen – ook las. Met dank aan J. Kloek voor het ter beschikking stellen van de relevante gegevens. Zie verder J.J. Kloek & W.W. Mijnhardt, 'Het lezerspubliek als object van onderzoek. Boekaanschaf in Middelburg in het begin van de negentiende eeuw' in: W. van den Berg en P. van Zonneveld (red.), *Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw: twaalf verkenningen* (Utrecht: HES, 1986) 69-91.
 - 18 Een 'syndicus' was volgens het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* [WNT] een soort procureur.
 - 19 Een 'ambtman' was belast met de lokale rechtspraak (WNT).
 - 20 Een 'gezworene' was een beëdigd lid van een openbaar bestuurslichaam, bijv. een heemraadschap (WNT).
 - 21 Zie P. Brood, P. Nieuwland en L. Zoodsma (red.), op. cit. 1993, 80-81.
 - 22 Zie A.C. Fokkema-Siccama, op. cit. 1973, 87-94. Zie ook P. Brood, P. Nieuwland en L. Zoodsma (red.), op. cit. 1993, 92-94.
 - 23 Pierre Chevallier (1760-1825) was Waals predikant te Groningen (NNBW IV, 1918).
 - 24 W. Forsten Verschuier (1739-1793) werkte tijdens zijn studie medicijnen in een ziekenhuis in Londen en bracht veertien maanden door in Edinburgh. Na zijn terugkeer vertaalde hij een geschrift van William Watson over de pokken. In 1780 werd hij hoogleraar in Groningen (NNBW IV, 1383).
 - 25 Jan Daniël Martens was een oom van Willem Siccama. Zie A.C. Fokkema-Siccama, op. cit. 1973, 95-99.
 - 26 Jan Rudolf van Eerde (1774-1835) studeerde rechten in Groningen. Hij was conrector aan het gymnasium en werd in 1806 hoogleraar. Van Eerde bezat een uitgebreide biblio-

- theek en werd in 1815 aangesteld tot bibliothecaris van de UB in Groningen. Van 1801 tot 1816 was hij lid van de departementale onderwijscommissie (NNBW IV, 555).
- 27 Herman Werner Muntinghe (1773-1827) volgde de Latijnse school in Groningen, waar zijn vader 'hoofdman', d.w.z. president van het gerechtshof was. Voordat hij de Latijnse school bezocht ging hij enige tijd naar een school in Engeland (NNBW II, 966).
 - 28 C. de Waal (1771-1849) werd in 1806 hoogleraar in de wijsbegeerte in Groningen (NNBW X, 1147).
 - 29 Hendrik Justus Matthes (1780-1854) was luthers predikant en werd in 1805 in Groningen beroepen. Hij was lid van de plaatselijke schoolcommissie en van 't Nut (NNBW IV, 953).
 - 30 Vermoedelijk was dit de arts S.E. Stratingh (1774-1846), later hoogleraar te Groningen (NNBW IV, 1279).
 - 31 De *Monthly Review or literary journal enlarged* kwam in Londen uit van 1749 tot 1845.
 - 32 *The European Magazine and Review: containing the literature, history, politics, arts, manners and amusements of the age* (London 1782).
 - 33 *The Gentleman's Magazine* verscheen in Londen van 1731 tot 1907.
 - 34 *The Edinburgh Review or critical journal* werd tussen 1802 en 1929 in Edinburgh uitgegeven.
 - 35 Enige reserve is hierbij echter wel op zijn plaats omdat Van Zonneveld de periode 1830-1840 heeft onderzocht en Kloek & Mijnhardt uitgaan van bestedingen per categorie i.p.v. het aantal verkochte titels.
 - 36 Zie Kloek & Mijnhardt 1986, 85-87 voor de bestedingen van de Zeeuwse leesgezelschappen.
 - 37 Zie Van Zonneveld, op. cit. 1983, 351.
 - 38 Lieut. William Bligh, *A Voyage to the South Sea, undertaken by command of His Majesty, for the purpose of bringing the Bread Fruit Tree to the West Indies, in his Majesty's Ship the Bounty...* (London 1792).
 - 39 Sir John Barrow, *An account of travels in the interior of Southern Africa* (1801-1804). Het boek werd ook in het Nederlands vertaald en verscheen in de jaren 1803-1805 bij F. Bohn te Haarlem.
 - 40 Sir George Colebrooke, *Six Letters on Intolerance: including ancient and modern nations, and different religions and sects* (London 1791).
 - 41 William Godwin, *Inquiry considering political injustice and its influence on morals and happiness* (London 1793).
 - 42 Samuel Crumpe, *An essay on the best means of providing employment for the people* (London 1793).
 - 43 Benjamin Flower, *The French Constitution; with remarks on some of its principal articles* (London 1792).
 - 44 Helen Maria Williams, *Sketches of the state of manners and opinions in the French Republic towards the close of the eighteenth century* (London 1801).
 - 45 Dit gold bijvoorbeeld voor typische regenten als J. Hora Siccama en H. Tjassens. Zie P. Brood, P. Nieuwland en L. Zoodsma (red.), op. cit. 1993, 36-74.
 - 46 John Haddon, *Persian lyrics or scattered poems from the Diwan-i-Hafiz: with paraphrases in verse and prose* (London 1800).
 - 47 Zie Archibald Maclaine (1722-1804), *Discourses on various subjects, delivered in the English Church at the Hague* (London 1799).